

Ailenin Seçtiği Kocaya İtiraz: Trabzonlu Kızlar Mahkemede *An Objection to the Husband Chosen by the Family: The Girls in Trabzon are in Court*

Prof. Dr. Abdullah SAYDAM
(ORCID: 0000-0003-0882-5421)
Erciyes Üniversitesi - Kayseri

Öz: Bu araştırma Osmanlı aile hayatında önemli bir yer tutan çocuk yaşta nikâh kıyırılması konusunu içermektedir. Bu çocuklar henüz bulûğa ermemişlerdir. Aileleri tarafından nikâh kıyırılıyor fakat düğün daha sonra yapılacaktır. Çocuklar ise hiçbir şeyin farkında değiller. Çocukların aileleri neden böyle davranıyorlar? Bunun birçok sebebi var: akrabalık oluşturma, akrabalığı koruma, servetin bölünmemesi, çocuğu geleceğin belirsizliklerinden koruma, ebeveynin olmadığı zamanda çocuğa bir hami sağlama... Ancak kız veya erkek çocuklar aileleri tarafından yapılan bu gelecek planına uymak zorunda değiller. Bunun için onların mahkemeye müracaat etmeleri gereklidir. İslam hukuku küçük yaşta nikâh kıyılan çocuğa, bulûğa erdikten sonra mahkeme aracılığıyla bu nikâhı iptal ettirme hakkı sağlamaktadır.

Araştırmamızda örnek olarak Trabzon ili seçilmiştir. Araştırmanın esas kaynağını da XIX. yüzyılın ilk yarısına ait Şer'îye Mahkemesi kayıtları oluşturmaktadır. Bu kayıtlar bize küçük yaşta evlendirilenler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mahkeme tutanaklarında aileler arasındaki tartışmalar da yer almaktadır, fakat yine de her şeyi bilme imkânına sahip değiliz. Çünkü Şer'îye Mahkemesinin kâtipleri kararları kısa, özet ve standart şekilde yazmaktaydılar. Dolayısıyla bizim şimdi merak ettiğimiz pek husus sicillere yansımamıştır. Yine de bu sürecin aileler ve çocuklar için oldukça zorlu olduğunu tahmin edebiliriz. Bu hususlar araştırmamıza olabildiğince yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm'da evlilik, çocukların nikâhı, Trabzon'da aile hayatı

Abstract: This research covers the issue of marriage to babies or young children who have an important place in Ottoman family life. These children have not yet reached adolescence. Married by their families, but the wedding ceremony will be held later. They are not aware of anything. Why do families of the children do like this? There are many reasons for this: kinship creation, kinship protection, do not divide the wealth, protect the child from the uncertainties of the future, find a protector for the child when the parents are not... But boys or girls do not have to obey these plans made by their families on the future. It is necessary for the children to apply to the court for this. After puberty, Islamic laws are providing the abolition of this marriage for the girls or the boys married when the baby and the young child.

It was selected Trabzon city as an example in our research. The main source of the research is the records of the Trabzon Sharia Court belonging to the first half of the nineteenth century. These records give us important information about the baby or the young child married by their families. There are discussions among the families in the records of the court, but we still do not have the opportunity to know everything. Because, Sharia Court clerks write short, summary and standard decisions. So now many things we are curious about did not reflect on these records. We can still guess that this process is difficult for families and children. These issues were tried to be reflected as much as possible in this article.

Keywords: Marriage in Islam, marriage of children, family life in Trabzon

Miniş: “Nikâhı feshediyorum”

Yomra, 1840'lı yılların ortalarında Trabzon'a bağlı bir nahiyedir. Nahiyenin küçük bir köyü olan Dikne'den 11 - 12 yaşlarındaki Miniş adlı kız yanında vekili ile birlikte Trabzon Şer'iyeye Mahkemesi'ne müracaat ederek İslâm hukukunun kendisine verdiği hakkın tescilini talep etmektedir. Kel Ali oğlu Mehmed'in kızı Miniş, amcazadesi Ali ile evlenmeyi reddetmektedir. Miniş'in de Ali'nin de yaşı küçüktür. Miniş'in velisi amcası Mahmud olup o aynı zamanda oğlu Ali'nin de velisidir. Her ikisinin de velisi olması hasebiyle oğlu ile yeğenini nikâhlamıştır. Ancak durumu öğrenen Miniş, buna tepki göstermiş ve her vesile ile "bulûğa erdikten sonra nikâhı feshetmek düşüncesinde olduğunu" söylemiştir. Onun bu sözlerine pek çok kişi şahit olmuştur. Nihayet "dava tarihinden yedi gün önce aynı köyde bulunan Seydioğlu hânesinde bâliğa olarak nefisini ihtiyar ettiğinden söz konusu akdin feshi"ni istemek için mahkemeye müracaat etmiştir. Kadı tarafından sorulan soru üzerine davalı Ali şöyle cevap vermiştir: "İki tarafın velisi olan babam Mahmud, çocukluğumuzda bizi nikâhlanmış olup Miniş de bunu ikrar etmiştir, lâkin Miniş'in bâliğa olduktan sonra nefisini ihtiyar eylediğinden haberim yoktur." Bunun üzerine şahitlerin ifadesine başvuran kadı, aynı köyden iki kişinin "Miniş'in henüz bulûğa erdiği" yolunda şahitlik yapmaları, bulûğu sırasında ayrılmayı seçerek belirtilen nikâha razı olmayacağını söylemesi sebebiyle, nikâhın feshiyle kendisinin serbest olduğuna karar vermiştir.¹

Miniş'in mahkemede bizzat bulunması, nikâhın iptalini talep etmesi, köyde yaşamakta olan genç bir kız olarak bu derecede medeni cesarete sahip olması, davasını şahitler aracılığıyla savunması ve nihay etinde arzu ettiği sonuca kavuşabilmesi, belki de üzerindeki akraba baskısına direnç gösterebilmesi, kadınların Osmanlı toplumundaki sosyal ve hukuki statüleri açısından çarpıcı bir örnek olmalıdır.² Bu davadan hareketle cevaplanması gereken birçok soru bulunmaktadır:

Bunlardan *birincisi* Miniş'in amcasının velâyet hakkının nereden kaynaklandığı hususudur. İslâm hukukuna göre çocukların velâyeti öncelikle baba tarafından işlemektedir. Bulûğa ermemiş çocukların velisi babalarıdır. Baba yoksa sırasıyla, babanın babası, ikinci derecede ana baba bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların oğulları, üçüncü derecede ana baba bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların oğullarıdır. Velâyet hakkı için herhangi bir mahkeme kararına gerek bulunmamaktadır. İslâm hukuku velinin, velâyeti altındakilerin geleceğini planlamasını, onların yararı için en isabetli kararları almasını caiz görmektedir.³ Çocuk yaşta nikâh kıydırma da buna dâhildir.⁴ Veli, bu hakkı kendi şahsi

¹ *Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS)*, 1965, 15/a (25 Zilhicce 1259 / 16 Ocak 1844). Buna dair fetva şöyledir: "Veli, baba yahut büyük baba olmadığına göre, velev ki, valide yahut hâkim olsun, o nikâh esasen sahih olmayıp eğer akid mehri misil ile ve küf'üne vaki olur ise sahih ve lakin sagîr ve sagîre için, -bulûğa erdiğinde- hâkime nikâhı fesh ettirmek, muhayyerliği sabit olur." Mehmed Zihni, *Nimet-i İslâm, Münakehat ve Mufarakat*, Ergin Kitabevi, İstanbul 1957. s.35.

² Kadınların Osmanlı toplumundaki durumu çoğunlukla zannedildiği üzere pasif ve edilgen bir nitelikte değildi. Bkz. Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, (çev. Ülkün Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s.2; Fariba Zarinebaf-Shahr, "Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.251-283; Gül Akyılmaz, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara 2002, s.365-374; Jülide Akyüz, "Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.6, Bahar 2007, 75-91.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, C.2, İstanbul 1988, s.45. Konu hakkında daha derli toplu bilgi için bkz. H. Yunus Apaydın, "Velâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul 2013, s.15-19.

menfaatine değil, sadece çocuğun menfaatine kullanmak zorundadır. Boşanma veya babanın vefat etmesi durumunda erkek çocuk 7, kız çocuk 9 yaşına kadar anne yanında kalır (anne yoksa küçük çocuğa bakma hakkı öncelikle annenin kadın akrabalarındadır), bundan sonra velisine teslim edilir. Erkek çocukları bulûğa erince, kız çocukları ise kendi başlarına doğru karar verebilecek aklî ve fikrî olgunluğa ulaştınca anne veya babasından dilediğiyle kalma konusunda serbest bırakılır.⁵ Mahkeme kaydından hareketle Miniş'in babasının ve dedesinin hayatta olmadığı anlaşılmaktadır. Annesinin durumu hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. İki ihtimal var ya anne de hayatta değil veya kızın bulûğa ermesi sebebiyle annenin yanından amcanın evine taşınması gündeme gelmiş olabilir. Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Mahmud'un henüz çok küçük olan oğlu ile yeğeninin nikâhını kıydırmasının hukuki meşruiyeti mevcuttur.⁶

Burada cevaplandırılması gereken *ikinci soru* ise “bulûğ” kavramının ne olduğudur. Zira kayıtlarda göz önünde tutulan esas ölçüt, nikâhı kıyılacak bireylerin “nikâh haddi”na ulaşmadıklarıydı. İslâm hukukçuları bulûğ kavramı konusunda ihtilafli görüşler ileri sürmüşler ise de bu konudaki genel görüş şöyle özetlenebilir: Bulûğ akıl, ruh ve biyolojik bakımdan belirli özelliklere ulaşmak demektir. Biyolojik bakımdan bulûğ erkek çocuğun baba, kızın anne olabilme yeterliliğini kazanmasıdır. Bu özellik kişilerin kendi özel niteliklerine, iklim şartlarına, beslenme alışkanlıklarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ancak hukukçular objektif şartlar oluşturabilmek için bulûğa erme yaşının alt sınırı olarak erkeklerde 12, kızlarda 9 yaşını tespit etmişlerdir. Burada esas olan erkeğin ihtilam olması, kızın hayız olmasıdır. Bu durum dışarıdan kişilerce bilinemeyeceğinden ilgili şahısların beyanlarına itibar edilir. Bununla birlikte çoğu hallerde bu yaş sınırlarının değerlendirmede yetersiz kalması sebebiyle üst yaş sınırı da belirlenmekte ve bu yaşa ulaşanların bulûğa erdiklerine hükmedilmektedir. Ebu Hanife'ye göre bu sınır erkeklerde 18, kızlarda 17'dir. Erkek- kız ayrımı yapmaksızın 15 yaşını bulûğun üst sınırı olarak gören hukukçuların sayısı bir hayli fazladır.⁷

Bu teorik açıklamalardan sonra Trabzon'daki tatbikata bakalım. İncelediğimiz şer'îye sicillerinde nikâh kıyılırken bulûğ için kabul edilen yaş sınırının ne olduğu açıkça yazılmamış ise de, karar vermemize yardımcı olacak bilgiler mevcuttur. Miniş'in, dava tarihinden yedi gün önce bâliğa olduğunu beyan etmesi, bu hususta yaşın değil de, hayız görmenin dikkate alındığını göstermektedir. Yine bir başka kayıttaki yaşının 12 olduğu açıkça ifade edilen bir kız çocuğunun velisi marifetiyle nikâhının kıyılması, bu yaşın bulûğ yaşından düşük tutulduğunu ispatlamaktadır. Türkiye'de ergenlik döneminin genelde erkeklerde 13, kızlarda 12 yaşından sonra başladığı göz önüne alınırsa, “nikâhları kıyılan çocuklar” diye tanımladığımız şahısların ortalama olarak bu yaşlardan küçük oldukları, yani hukuken “nikâh haddi”na ulaşmamış oldukları anlaşılmaktadır.

Cevaplanması gereken *üçüncü soru* ise amca Mahmud'un niye acele etmiş olduğudur. Neden çocukların büyümesini beklememiştir? Yeğeninin henüz gözü açılmadan, dünyayı tanımadan kendi gelini olmasını tercih etmesinin arkasında neler var? Akla pek çok ihtimal getirilebilir: Ailenin mallarının parçalanmaması, kendi gözetiminde olan yeğeninin huyunu suyunu bilmediği yabancılardan daha iyi gelin olabileceği, ileride gençlerin farklı kararlar

⁴ Küçüklerin evlendirilmesine dair İslâm âlimlerinin tartışmaları için bkz. H. İbrahim Acar, “İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi”, *Dini Araştırmalar*, C.6, S.16, Mayıs-Ağustos 2003, s.125-140.

⁵ Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul 1998, s.471.

⁶ *Ansiklopedik İslâm Fıkhı – Fetâvâyi Hindiyeye*, Ter.: Mustafa Efe, Haz.: İsmail Karakaya, Akçağ Yayınları, C.2, Ankara 1988, s.257.

⁷ Ali Bardakoğlu, “Bulûğ”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, s.413-414.

alabileceklerini dikkate alarak küçük yaşta "başlarını bağlamanın daha doğru olacağı", geleneğe göre yakın akraba evliliğinin yaygın olması ... gibi.

Bu ihtimallere bir hususu daha ilave etmeliyiz. O dönemlerde genellikle kız çocuğu olanlar, ileride mağduriyet ve sıkıntı yaşamamaları için güvendikleri bir ailenin (çoğu zaman akraba) oğluya kızlarına daha çok küçük yaşta iken nikâh kıydırmaktaydılar. Anne – babanın, hayatın doğal akışına uygun olarak çocuğun kötülüğünü istemeyeceği varsayıldığında, buradaki temel motivasyonun, çocuğu geleceğin belirsizliklerinden korumak olduğu düşünülebilir. Özellikle ortalama ömrün 30-40 yaş aralığında olduğu bir zaman diliminde anne – babaların bu tür kaygılarını normal karşılamak gerekir. Zira akrabasının veya bir dostunun çocuğu ile evlendirilen kız artık onların da evladı durumundadır. Herhangi bir şekilde kızın öksüz ve yetim kalması halinde nikâhlandığı çocuğun ailesinin ona sahip çıkacağı düşünülebilir. Çoğu davalarda kızın babasının, genç denebilecek yaşta vefat etmiş olması, bu ihtimalin yabana atılamayacağını göstermektedir. Nitekim bir mahkeme kaydında davacı olan babanın, küçük yaştaki oğlunun nikâhlısının birilerinin kandırması ile şuraya buraya firar ettiğini ve kendi evinde ikamet etmekten kaçındığını ifade ederek, anne ve babası olmayan gelinine sahip çıkmaya, onu evinde barındırmaya çalıştığı görülmektedir.⁸

Araştırmamız sırasında ortalama ömrün ne olduğunu anlamak için bazı bilgilerin de elde edilmesi mümkün oldu. Genç yaşta ölümlerin yaklaşık düzeyini tereke kayıtlarından tespit edebilmekteyiz. 1212 (1797) -1264 (1848) yıllarına ait 229 erkeğin tereke kaydı üzerinde yaptığımız incelemede 96 aile reisinin (% 42) ölümü sırasında çocuklarının henüz sagır veya sagîre olduğunu görmekteyiz.⁹ Bir erkeğin bu dönemlerde yaklaşık olarak 17-18 yaşlarında evlendiğini varsaydığımızda, sagır / sagîre çocukların da yaşlarının üst sınırının 12 olduğunu dikkate aldığımızda erkeklerin % 42'sinin 30 yaşları civarında vefat ettiğini söylemek mümkündür. Üstelik bu sayıya aile reisinin ne zaman öldüğünü belirleyemediğimiz % 10'a varan çocuksuz ailelerden bazılarının eklenebileceğini düşündüğümüzde oranın daha da yüksek olacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla her ne şekilde olursa olsun ebeveyn vefat ettiğinde çocukların, özellikle de kız çocukların ne olacağı sorusu doğal olarak anne, baba ve velinin zihnini meşgul etmiş olmalıdır. Böyle bir durumda hiç değilse oğlanın ailesi, gelinlerine sahip çıkmaktaydı.

Bu arada Türklere "beşik kertmesi" diye adlandırılan küçük yaştaki çocukların gelecekte birbirleriyle evlendirilmelerine dair aileler arasında söz kesilmesi yer yer başvurulan bir âdetti. Geleneğe göre hemen hemen aynı tarihlerde doğan akraba, arkadaş veya komşu çocukları, babalarının velâyetleri sebebiyle ileride evlenmek üzere söz kesmekteydiler. Bilhassa amca çocuklarının birbirleriyle evlendirilmeleri normal karşılanırdı. Bu geleneğin uygulanmasında belirli bir yaş sınırı yoktu. Çocukların bulûğ öncesindeki yaşlarının herhangi bir döneminde tatbik edilebildiği görülmektedir. Evlenme çağına geldiklerinde düğünleri yapılır, böylece büyükler tarafından alınan karara küçüklerin uyması sağlanırdı. Verilen söze uyulması beklentisi sebebiyle evlenme çağına gelen çocukların babalarının ya da büyüklerinin istedikleri doğrultuda evlilik yapmaları umulmakla birlikte; zamanla ailelerin fikir değiştirmeleri, gençlerin birbirlerini beğenmemeleri veya başkalarını beğenmeleri, başka yerlere göç edilmesi gibi sebeplerle ihtilafların meydana geldiği görülmektedir. Esasında evlenecek kız veya erkekten biri, yıllar önce verilmiş olan söze sadık kalmaya gerek duymadığı takdirde "beşik kertmesi"nin hukukî bakımdan bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla beşik kertmesinin

⁸ TŞS, 1965, 14/a (19 Zilhicce 1259 / 10 Ocak 1844). Tarih dönüştürme işlemlerinde Türk Tarih Kurumu'nun web sitesinden yararlanılmıştır. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

⁹ TŞS, 1946-1951, 1954-1960, 1962, 1963, 1965,1966, 1968, 1970, 1972, 1973, 1975; *Giresun Şer'îye Sicili*, 1417, muhtelif sayfalar. (Giresun Şer'îye Sicili olarak kaydedilmiş, ise de Trabzon mahkemesine ait olduğu anlaşılmaktadır.)

yaptırım gücü hukukî olmaktan ziyade ananevî idi. Buna karşılık bazı aileler geleneğe hukukî nitelik kazandırmak için şahitler huzurunda, İslâm'ın nikâh için istediği şartlara riayet ederek bu işlemi gerçekleştirmekteydiler.

Dikkate alınması gereken *dördüncü husus* ise Dikne köyünden Trabzon'a gelerek mahkemeye başvuran ve nikâhın feshini isteyen Miniş'in kendisiyle ilgili hukuki keyfiyeti bilmesidir. Belli ki bir kısım akrabalar bu konuda kendisini bilgilendirmişlerdir. İslâm hukukuna göre, velâyet yetkisiyle küçük yaşta nikâhlandırılan çocukların bulûğa erdikten sonra kıyılan nikâha itiraz etmeye ve kadı marifetiyle nikâhın feshini istemeye hakları bulunmaktadır. Hukuk sistemi küçüğü korumak için veliye imkân sağlamakla birlikte, kadının rızasını dikkate alarak; onun uygun gördüğü takdirde yapılan işleme itiraz edip kuracağı yuvanın oluşumunda iradesini ortaya koymasını sağlamak istemiştir. Yalnız bu hakkın kullanılması için zaman geçirilmemesi, gerekmektedir. Nikâhtan haberi olmayan çocuk, bulûğdan sonra kendisinin nikâhlandığını her ne zaman öğrense fesih davası açabilmekteydi.¹⁰ Veli sıfatıyla çocuğun evliliğine izin veren babası veya dedesi (babasının babası) ise bu nikâhın feshi için kadıya başvurulması mümkün olmayıp babanın sarhoşluğu, akıl hastası olması gibi haller hariç tutulmaktaydı.

Evlendirmede velinin rızası önemli olup onun tarafından nikâh için izin verilmemişse, bir başka akrabasının nikâh kıydırması hukuken geçersiz ve *fuzuli* sayılan bir işlemdir. Böyle nikâhlar gerçekleşmiş sayılmamaktaydı ve hiçbir bağlayıcılığı bulunmamaktaydı. Buna dair bir dava hakkında hüküm şöyle gerçekleşmiştir: Yomra'ya bağlı Mesona köyünden Mehmed bin Hüseyin, aynı köyden Hatice binti Ömer, küçük kızı Ayşe binti Halil ile Ayşe'nin amcasının oğlu ve velisi (veli-yi akrebi) olan Osman bin İbrahim hazır oldukları halde kendilerinden davacı olmuştur. İddiasına göre 13 sene evvel Ayşe'nin annesi Hatice kızını kendisine nikâhlanmış olup şimdi bunu inkâr etmektedirler. Mahkemenin gereği hakkında karar vermesini istemektedir. Ancak söz konusu nikâh iddiası kız tarafınca kesinlikle kabul edilmemektedir. Kadı, davacı Mehmed'e kızın velisinin bahsedilen nikâha izin verip vermediğini sorar. Mehmed, Osman'dan izin istemediğini, Osman da izin ve icazet vermediğini beyan eder. Kadının kararı şöyledir: Velisinin bilgisi ve onayı dışında yapıldığı söylenen bu nikâh akdi şer'an sahih değildir. Mehmed'in bir daha böyle bir davayı açmaktan men edilmesine ve karara dair bir belgenin Ayşe'ye verilmesine hükmedilir.¹¹ Dava ile ilgili kararda, velâyetin baba tarafından yürütüldüğüne ilişkin hükmün tipik bir uygulamasına rastlamaktayız. Kızın annesi sağ olduğu halde velisi amcasının oğludur. Davacı anne tarafından kızın kendisine nikâhlandığını iddia etmektedir. Mahkeme iddianın içyüzünü, yani gerçekten Ayşe'nin annesi olan Hatice'nin böyle bir nikâha izin verip vermediğini araştırmadan önce velinin izninin olup olmadığını sorgulamıştır. İzin olmadığı için de böyle bir nikâhın sahih olmayacağına hükmetmiştir. Burada velâyet yetkisinin ne derece önemli sayıldığını görmekteyiz.

İslâm hukuku velinin yetkisini çocuğun bulûğuyla sınırlandırmıştır. Bunu Miniş'in davasında açıkça görmekteyiz. Zira yeni bir yuvanın tesisinde hem kadının kem de erkeğin mutlak iradesinin ve onayının olması önemli idi. Şayet bu irade yoksa nikâh geçersiz sayılmaktaydı. Bundan dolayıdır ki, sicillerde zaman zaman kadının bilgisi ve iradesi dışında annesinin veya kardeşinin yetkisini aşarak vekil sıfatıyla nikâh kıydırması durumunda bunu öğrenen kadının, hâkime müracaat ederek nikâh işlemi iptal ettirdiğine dair örnekler rastlamaktayız. Hukuka uygun şekilde bir velâyet veya vekâlet yetkisi olmaksızın bir erkek ya da kadın adına nikâh kıyılması halinde (fuzûlî yetki kullanımı), habersiz evlendirilen şahıs razı

¹⁰ *Ansiklopedik İslâm Fıkhı – Fetâvâyi Hindîyye*, C.2, s.312.

¹¹ *TŞS*, 1959, 47/b (25 Zilkade 1258 / 18 Aralık 1842).

olursa nikâh geçerli olur, aksi takdirde feshedilmesi gerekmektedir. Bu fesih işlemi kendiliğinden olmazdı, mutlaka mahkeme kararına ihtiyaç duyulmaktaydı.¹²

Trabzon şer'îye sicilleri üzerinde yaptığımız incelemeler, Miniş'in karşılaştığı durumun bir istisna olmadığını göstermektedir. 1794-1848 tarihleri arasındaki dönemde mahkeme kayıtlarına geçirilen ve evlenen kadının durumunun açıkça yazıldığı 7.557 nikâh kaydı içerisinde 171'inde nikâhlananın kız çocuğu (sagîre, sabiye, mürâhaka) olduğu yazılıdır. Yani toplam içerisinde % 2.26 gibi oldukça önemli oranda Miniş gibi kimselerin olduğu görülmektedir. Çocuk yaşlarında nikâhlandırılan erkek çocuk sayısı ise 50 olup toplamın % 0.66'sı kadardı.¹³ Burada kız çocuklarıyla nikâhlandırılan erkeklerin üçte ikisinin sagîr, sabi olmadıkları yani bulûğa ermiş kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Ne yazık ki bunların yaşları konusunda bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır. Belki çoğunluğunun kızlardan bir-iki yaş büyük olduğunu düşünmek makul olabilir. Erkeğin çocuk, kızın ise bâliğa olduğu nikâh kaydı bir tane olup, kız bîkr-i bâliğa olduğundan aradaki yaş farkının da yine pek fazla olmadığı düşünülebilir.¹⁴ Erkeğin küçük olduğu geriye kalan tüm nikâhlarda kız da küçüktür. Sicillerde çocukların nikâh kayıtlarının büyüklerinkinden tek farkı, velisinin kim olduğunun da yazılmış olmasıdır.

Bu arada kız çocuklarla ilgili nikâhların oranının % 2,26 olması bizi yanıltmamalıdır. Zira nikâh işlemlerinin kadı veya yetkilendirdiği kişiler tarafından kıyılması esas olmakla birlikte,¹⁵ İslâmî kurallara uygun olan, fakat mahkemeye intikal etmeyen nikâhlar da meşru meşru sayılmaktaydı. Bu yüzden yer yer nikâh işlemleri kadıya haber verilmemekte, sicillere işlenmemekteydi. Normal olarak yetişkinlerde böyle uygulamaların bulunduğu bir devirde küçük çocukların, ileride düğün yapmak üzere nikâhlandırılmalarının kayıtlara geçirilmemesinin çok daha yaygın olabileceğini tahmin etmek güç değildir. Muhtemelen tarafların birbirlerine verdikleri sözün yeterli sayıldığını, ancak işi sağlama bağlamak isteyenlerin sözleşmeyi kayda geçirmeyi tercih ettiklerini düşünmek gerekir. Nitekim bazı ailelerin, henüz beşikte veya birkaç yaşında iken çocuklarının nikâhlarının kıyıldığı iddiasıyla mahkemede dava açmaları bunu ispatlamaktadır. Taraflar arasında herhangi bir ihtilafın olmaması halinde, bu çeşit nikâhların da yine hiçbir zaman mahkemelere intikal ettirilmediğini ilave edelim.

Ailelerin haklarında verdikleri kararlara çocukların ne ölçüde riayet ettiği sorusuna kesin bir cevap verebilmek mümkün değil. Zira bulûğa erdikten sonra kendisi hakkındaki karara itiraz ederek mahkemeye başvuranların tespiti mümkün ise de mahkemeye intikal etmeyen, ailelerin kendi aralarında bir şekilde çözdükleri anlaşmazlıklara dair bilgimizin olamayacağı aşîkârdır. İhtilafli durumların yaşanmasında kızın tavrının önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu

¹² Ayıntab mahkemesine intikal eden bir dava örneği özetle şöyledir: Fatma adlı bîkr-i bâliğa mahkemeye müracaat ederek, kendisinin haberi olmaksızın Ahmet tarafından 20 gün önce Ebudderda'ya nikâhlandığını öğrendiğini, rızasının olmadığını ve evliliğin butlanına karar verilmesini istemiştir. Mahkeme Fatma'dan Ebudderda ile evlenmek için kardeşi Ahmet'i vekil tayin etmediğine yemin etmesi istemiş, o da yemin etmişti. Ahmet'in de nikâhı kız kardeşinin haberi olmadan kıydığını itiraf etmesiyle nikâhın fuzûlen olduğuna ve geçersizliğine karar verilmiştir. İsmail Kıvrım, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntab Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1(2011) s.392 (GŞS 20-55/d (1 Zil-kade 1060/26 Ekim 1650)).

¹³ TŞS, 1945-1952, 1954-1960, 1962-1963, 1965-1968, 1970, 1972, 1973, 1975, GŞS, 1417, muhtelif sayfalar.

¹⁴ TŞS, 1954, 12/b.

¹⁵ Başta Ebussuud Efendi olmak üzere Osmanlı hukukçularına göre ileride ihtilaf çıkmaması için esas olan nikâhın resmîyet kazanmasıdır. Colin Imber, *Şeriattan Kanuna – Ebussuud ve Osmanlı'da İslâmî Hukuk*, Çev. Murteza Bedir, İstanbul 2004, Tarih Vakfı Yurt yayınları, s.175-176; Dror Ze'evi, *Kudüs, 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, Çev. Serpil Çağlayan, İstanbul 2000, s.203. Resmî olmayan nikâh işlemlerinin ortaya çıkardığı meseleler için de bkz. Abdullah Saydam, "Trabzon'da Gayri Resmî Nikâhın Doğurduğu Problemler ve Boşanma Davaları (1830-1844)", *Osmanlı Araştırmaları*, S.20, İstanbul 2000, s.329-353.

husustaki davaların kayıtlarını incelediğimizde, özellikle kızların son derece dirençli oldukları, veli otoritesine karşı çıktıkları, kıyılan nikâhın iptali yoluna gittikleri görülmektedir. Gerçekten de Miniş'in yaptığı gibi Trabzon kadısına başvurarak haklarında kıyılmış olan nikâha itiraz edenler genellikle kızlar veya onların vekiller idi.

Aynı doğrultuda bir başka davayı inceleyelim: Kavak Meydanı mahallesinden Mevlüde binti Osman, bizzat mahkemeye müracaat ederek Hasan adlı küçük çocuğun babası Ahmed bin Mustafa'dan davacı olmuştur. Mevlüde, sekiz sene önce velisi olan validesi Hafize binti İbrahim'in kendisini velâyetine dayanarak Hasan'a nikâhladığını, ancak bundan yirmi gün önce bulûğa erdiğinde hemen dayısı Ahmed bin İbrahim ile amcası Papuççu Molla Ali bin Hasan adlı kimseleri şahit tutarak bahsedilen nikâhı feshetmek istediğini dile getirmiştir. Kadıdan buna göre hüküm verilmesini talep etmektedir. Mevlüde'nin nikâhlısı olan Hasan'ın babası Ahmed, kızın yeni bulûğa erdiği iddiasını kabul etmeyerek yaşının 15'i aşkın olduğunu söylemiştir. Fakat Ahmed iddiasını ispatlayamamıştır. Mevlüde'nin bulûğa erer ermez söz konusu nikâhı kabul etmeyeceğini söylediği şahitlerce ispatlandığından, kendisinin serbest olduğuna ve dilediğiyle evlenebileceğine, kimsenin engel olmamasına karar verilmiştir¹⁶.

Dava tahlil edildiğinde Mevlüde'nin annesinin İslâm hukukundaki velâyet yetkisini kullanarak, henüz bulûğa ermeyen kızını nikâhladığı görülmektedir. Çocuğun velisi olarak annesi gözüktüğüne göre babası vefat etmiş olmalıdır. Dava açılırken annenin hayatta olup olmadığını da bilmiyoruz. Karar metninden yirmi gün önce hayız gördüğü anlaşılan Mevlüde'nin, tıpkı Miniş gibi, bu yaşta İslâm hukukunun bahsedilen hükmüne dayanarak, başka akraba veya komşularının bilgilendirmeleri ve yönlendirmeleri olsa da, mahkemeye müracaat ederek nikâhın iptalini sağlaması, kızların kendi geleceklerine ısrarla sahip çıkmaları bakımından önemli olmalıdır.

Bulûğa erdikten sonra bu iradesini ilan eden bir kız çocuğu mahkemeye gecikmeli olarak başvursa dahi, nikâhı feshettirme hakkı zayi olmazdı. Ancak sükût ederse, bir karar veremezse veya üzerinden çok zaman geçerse nikâh geçerli olur. Nitekim babası tarafından nikâhlandırıldığına ilişkin kendisine ulaşan haberi sükûtla karşılayan Hatice, daha sonra tespit edemediğimiz bir sebeple evliliğe karşı çıkarak inkâr etmiş ise de, nikâhı sükûtla karşıladığına dair yapılan şahitlikler üzerine mahkeme nikâhın sahih olduğuna karar vermiştir.¹⁷

Başka bir örnek daha verelim: Davacı Ali bin Mehmed isimli şahıstır. Davalı ise Zeynep binti Ahmed Alemdar adlı bir kızdır. Davacı iddiasında bundan dört sene önce Zeynep henüz küçük çocuk iken velisi olan amcazadesi Göncü Ali adlı şahsın rızasıyla, kendisinin halen küçük yaşta bulunan oğlu Osman'a nikâhladığını, iki sene geçtiğinde Zeynep'in bulûğa ermesi üzerine söz konusu nikâhı kabul ettiğini, şimdi ise dört kişi tarafından kandırılarak şuraya buraya kaçıp "hanemde ikametden imtina" ettiğini söylemiştir. Zeynep verdiği cevapta, bahsedilen nikâhı bulûğa erdikten sonra kabul ettiğini söyleyip "ancak nikâha icazet verişim cebren vaki olduğundan bulûğa ermekle nikâhın feshi için hâkim huzuruna vardım" demiştir. Mahkeme kararında Zeynep'in "ikrâh iddiasına sapsmiş ise de, mevkuf olan akd-ı nikâha kerhen icazet makbule olub akdın sıhhatini mukayyed olduğu"nun fetva kitabında açıkça yazılığına işaret ederek onun Osman adlı küçük çocuğun nikâhlısı olduğuna karar vermiştir.¹⁸

Anlaşıldığı üzere Zeynep, bulûğdan sonra nikâhı feshettireceğini beyan etmiş olsaydı, kadı da bu yolda karar verecekti. Ancak o bulûğdan sonra nikâhı kabul ettiğini, fakat bunun cebir altında söz konusu olduğunu ifade ediyor. Esasında nikâhta tarafların hür iradeleriyle rıza

¹⁶ TŞS, 1959, 66/a (27 Muharrem 1259 / 27 Şubat 1843).

¹⁷ TŞS, 1965, 18/a (17 Muharrem 1260 / 7 Şubat 1844).

¹⁸ TŞS, 1965, 14/a (19 Zilhicce 1259 / 10 Ocak 1844).

göstermeleri kesin kuraldır. Burada kadının niçin *cebiri* konusu üzerinde durmayarak *ikrâh* üzerinden meseleyi karara bağladığı konusu akla gelebilir. Bunun sebebi Osmanlı Devleti'nin Hanefî mezhebini resmî mezhep kabul etmesidir. Birçok mezhep âlimine göre cebren yapılan evlilik hükümsüz iken Hanefî mezhebine göre caizdir.¹⁹ Cebir eyleminin *ikrâh* olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Buna göre akıllı, bulûğa ermiş ve hür birinin evlenmeyi kabul ettiğini isteyerek veya istemeyerek kabul etmesi arasında fark bulunmamaktadır.

Bir başka davaya daha bakalım. Holamana köyünden Ömer bin Ahmed, aynı köyden Rukiye binti Mustafa adlı küçük kızın annesi Fatma binti Hüseyin adlı kadından davacı olmuştur. Dava konusu çocuk yaşta nikâh iddiası ve bunun reddi ile ilgilidir. Ömer'in iddiasına göre, oğlu Mehmed küçük yaşta iken velisi sıfatıyla, Rukiye adlı kızı şahitler huzurunda 9.000 akçe mehr-i müeccel ile oğluna nikâhlanmış olup halen nikâhı altındadır. Ancak Rukiye'nin annesi böyle bir nikâhın varlığını ısrarla kabul etmemektedir. Mahkeme, Ömer'in davasını ispatlayıcı deliller getirmesini talep etmiştir. Ancak Ömer söz konusu nikâh akdini ispatlayamadığından iddiası reddedilmiş ve Rukiye'ye şer'an müdahale edemeyeceğine karar verilmiştir.²⁰ Mahkemedeki ispat keyfiyeti yerine gelmediğine göre gerçekte böyle bir nikâh mevcut değil miydi? Burada davalı kızın annesi olduğuna göre, belki de müteveffa baba tarafından verilen bir söz ya da kıyılan nikâh söz konusudur. Davacının durup dururken komşusunun kızının kendi oğlunun nikâhlısı olduğunu iddia etmesini pek mantıklı bulamayacağımıza göre, tahminen pek öyle şahitler huzurunda yapılmayan bir "söz kesme"den bahsedilebilir.

Paylaşılamayan kız: Onunla kim evlenmeli?

Çocukların küçük yaşta olmalarına rağmen nikâh sabit ve sahih ise aile birliğinin kurulmasının engellenmesi mümkün olamamaktaydı. Bazı aileler veya evliliğe engel olmak isteyen başka erkekler, daha eski bir nikâh olduğu iddiasıyla mahkemeye müracaat etmekteydi. Hukuken çocuk yaşta kıyılan nikâhı dikkate almayarak aileler tarafından yeni bir nikâh akdi gerçekleştirilmişse nikâh üstüne nikâh olamayacağından ikincisi geçersiz sayılmaktaydı.

Mahkeme kayıtlarından örnek verelim: Batum sancağına bağlı Atina kazasının Kaşkun köyünden Trabzon mahkemesine bir dava intikal ediyor. Buna göre Azaklıoğlu Şerif bin Mustafa adlı kişi aynı köyde ikamet eden Emine binti Boşnakoğlu Mehmed adlı kadın hakkında şikâyetçi oluyor. Duruşmada Emine'nin kocası olan yine aynı köyden Osman bin Boşnakoğlu Ali de hazır bulunmaktadır. Davacının iddiasına göre bundan on altı sene önce Emine doğduğunda babası Mehmed ile kendi babası Ali'nin velâyetlerine dayanarak birbirlerine nikâhlanmışlar iken şimdi Emine bu nikâhın akdini inkâr etmek ve Osman ile evlenmekle bir hakkın iptaline teşebbüs etmektedir. Muhakeme sırasında Emine söz konusu nikâh akdini inkâr ile Osman'ın nikâhlısı olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine Şerif'ten davasını ispatlayıcı delil istenmiştir. O da amcası İbrahim ve Ömeroğlu Osman adlı kimseleri şahit göstermiş, mahkeme de bu kişilerin şahitliklerini kabul ederek Emine'nin Şerif'in nikâhlısı olduğuna, sonradan nikâh kıyan Osman'ın kıydırdığı nikâhın geçersiz olduğuna karar vermiştir.²¹

Bu ilginç olayın sonrasına dair herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Belli ki Şerif ile Emine küçükken babaları tarafından nikâhlanıyorlar. Köyde bu durumun konuşulmama ihtimali zor gözükmemektedir. Emine'nin de bunu bildiğini varsayabiliriz. Ancak bulûğa erdikten

¹⁹ Fetva şöyledir: "İtibar edilen zorlama ile yapılan nikâh akdi, Hanefî mezhebine göre sahihtir. Küfüv (denk) olmazlarsa sahih olmaz." *Fetvaların Özü – Hülâsat-ül Ecvibe*, Haz.: Nevzat Altun - M. Sadık Aydın, Elif Matbaacılık, Ankara 1976, s.161.

²⁰ TŞS, 1962, 51/b (25 Cemaziyevvel 1248 / 20 Ekim 1832).

²¹ TŞS, 1968, 13/a (19 Rebiyülevvel 1258 / 30 Nisan 1842).

sonra bir itiraz söz konusu olmadığına göre; akla en yakın gelen ihtimal Emine'nin sonradan akrabası olan Osman ile evlenmeyi tercih etmesidir. Nikâhı kıydıran kızın babası olduğuna göre, onun bulûğa erdikten hemen sonra nikâhın feshine dair dava açma imkânı bulunmamaktadır. Bu durumda Emine'nin iki tercihi vardı ya nikâhı inkâr edecek ya da boşanma yolunu seçecekti. İspatlanacağına bile bile niye inkâr yolunu seçtiğini elbette tahmin etmek mümkün değil. Bundan sonra o köyde Emine - Osman - Şerif ve aileler arasında neler yaşandığını da ne yazık ki bilme imkânına sahip değiliz.²² Ancak her üçü için de ağır travmatik ortamın olduğunu söyleyebiliriz.

Mahkemelerin böyle karar verdiğini bilen bazı insanların “eski nikâh” iddiasına dayanarak evlenmek istediği kız aleyhinde haksız yere dava açtığı da görülmektedir. Meselâ Yomra nahiyesine bağlı Zemliha köyü ahalisinden Molla Hamza oğlu Ahmed bin Hasan adlı şahsın mahkemeye intikal ettirdiği dava bu türden bir gerekçeyi yansıtmaktadır. Davanın muhatabı da aynı köyden Mehmed bin İbrahim'in bâliğa kızı Hafize Hanım ile kocası İbrahim bin Halil oğlu Ahmed'dir. Duruşmada kızın babası Mehmed de hazır olmuştur. Davacı Ahmed'in iddiasına göre; bundan on bir sene önce Hafize'nin babası Mehmed ile kendisi çocukların velileri olmak dolayısıyla bunları birbirlerine nikâhlamışlar. Böylece Hafize, Ahmed'in oğlu Hasan'ın nikâhlısı olmuştur. Ancak şimdi Hafize, İbrahim'le evlenmiştir. Birinci nikâh varken ikincisi fasit olacağından hareketle, davacı ikinci nikâhın geçersiz sayılmasını istemektedir. Kadı tarafından durum sorulduğunda Hafize ile İbrahim belirtilen nikâhı inkâr ederek birbirleriyle gönül rızasıyla nikâh akdettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine kadı Ahmed'den iddiasını ispatlamasını istemiştir. Ancak ispat keyfiyetinin davacı tarafından yerine getirilememesinden dolayı, mahkemece “Hafize ile İbrahim'in evliliğinin sahih olduğuna, Ahmed'in delil olmaksızın dava açmaktan men edilmesine” karar verilmiştir.²³

Of kazasına bağlı Zeno köyünden Molla Osman bin Salih'in Trabzon mahkemesine intikal ettirdiği davada da öncelikli nikâh konusuyla ilgili bir tartışmanın yaşandığı görülmektedir. Molla Osman köylüsü Mehmed bin Ali'den şikâyetçidir. Onun nikâhlısı olan Ayşe binti Hüseyin'in aslında kendi nikâhlısı olduğunu iddia etmektedir. Yargılama sırasında Ayşe de mahkemede hazır bulunmaktadır. Osman'ın iddiası özetle şöyledir: “1240 Zilhicesinin yedinci salı günü (7 Temmuz 1825) kuşluk vakti Ayşe doğduğu saatte babası Hüseyin ona velâyeten, benim pederim vefat ettiğinden büyük kardeşim Hüseyin de, küçük olmam sebebiyle bana velâyeten bizi nikâhlamışlardır. Ancak Ayşe şimdi nefsinin bana teslim etmeyerek Mehmed bin Ali ile evlenmiştir. Gereğinin yapılmasını istiyorum.” Kadı konuyu Mehmed'e sorar. O, Osman'ın ileri sürdüğü hadiseyi yalanlayarak Ayşe'nin 1239 (1824) senesi Haziranının ilk cuma günü ikinci vakti doğduğunu ve iki gün sonra pazartesi günü babası Hüseyin'in ona, amcası Ahmed bin Hüseyin'in de kendisine velâyeten yüz kuruş mehr-i müeccel ile birbirlerine nikâhladıklarını savunur. Ayşe de Mehmed'i tasdik eder. Ancak Osman bunu inkâr edince hâkim, şahitlerin ifadelerine başvurur. Hokkabaz oğlu İbrahim bin Hacı Yahya ve Ali Beşe oğlu Salih bin Feyzullah'ın yaptıkları şahitlik neticesinde Mehmed'in nikâh akdinin Osman'ın iddiasından önceye rastladığının sabit olduğuna ve Osman'ın haksız yere açtığı davadan men edilmesine karar verilir.²⁴ Yalnız burada akla takılan soru, Osman'ın iddia ettiği gibi bir nikâh işlemi gerçekten olmuş mudur? Eğer olmuşsa kızın babası bir yıl önce başka birine nikâhlandığı kızını şimdi nasıl olur da ikinci bir şahsa nikâhlayabilmiştir? Üstelik köy yerinde bu tür şeylerin duyulmaması, gizli tutulmaması imkânsız gibi bir şeydir. Şayet iddia doğru değilse Osman'ın neden böyle bir iddiaya kalkışmış olduğu meçhuldür.

²² Peirce, *Age* 'inin pek çok yerinde dile getirildiği üzere sicillerde özellikle ailevi konuların özet ve kısa yazılması bu tür sorularımızın cevabını bulmamıza engel oluşturmaktadır.

²³ TŞS, 1965, 20/a (7 Safer 1260 / 27 Şubat 1844).

²⁴ TŞS, 1959, 81/a (27 Rebiyülevvel 1259 / 27 Nisan 1843).

İlginç bir dava da Sürmene kazasından Muçuloğlu Bayram bin Hacı Ali adlı kimse tarafından mahkemeye intikal ettirilmiştir. Davalı ise tahminen on üç yaşlarında olan Hasan bin Paşaoğlu Ömer adlı çocuğu temsilen amcazadesi ve vasisi olan Çebreliloğlu Hasan Ağa bin Osman Ağa'dır. Bayram'ın iddiasına göre Sürmene kazasından Ayşe binti Zadeoğlu Mehmed adlı kız kendi nikâhlısı iken Hasan Ağa, "Ayşe vasisi bulunduğum Hasan adlı küçük çocuğun nikâhlısıdır" diye devamlı müdahalede bulunmaktadır. Ancak Hasan Ağa verdiği cevapta "Ayşe, Hasan'ın nikâhlısı değildir ve buna dair söz söylenmedi" demiştir. Bunun üzerine mahkemede, sözleri henüz muteber değil ise de ihtiyaten Hasan adlı küçük çocuğa da konu sorulmuştur. O da amcazadesi ile aynı doğrultuda cevap vererek "Ayşe'nin kendi nikâhlısı olmadığını ve davasının dahi bulunmadığını" belirtmiştir. Neticede Ayşe'nin kendi rızasıyla Bayram'la evlenmesinde bir engel bulunmadığı kararlaştırılmıştır.²⁵

Mahkeme kayıtlarının büyük ölçüde standart yazılması yüzünde bu davanın esasına dair fazla bilgi yer alamasa da bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Şöyle ki; şayet Hasan Ağa Ayşe'yi yeğeniyle evlendirmek istemiyor idiye Bayram bu davayı niye açsın? Köyde Bayram'ın üzerinde baskı kurarak Ayşe'yi vasisi olduğu Hasan ile nikâhlamak istemiş olduğundan dolayı Bayram mecburen mahkeme yolunu tutmuş olmalıdır. Yoksa durup dururken kadıya müracaatın bir mantığı bulunmamaktadır. Ancak konu mahkemeye intikal edince "eski tarihli nikâh" konusunu ispatlayamayacağını görerek böyle bir iddiada bulunmadığını ileri sürmeyi tercih etmiş olmalıdır.

Bir nikâh varken diğeri geçersiz olduğundan ihtilafli durumlarda ara bulucuların devreye girerek muhtemel nikâh davalarını çözümlenmeye çalıştıklarına dair de bir örnek verelim. Bir kayıta Mehmed Ağa bin Mısırlızade Tufan Ağa ile küçük yaşta olan Emine binti Abanoszade Süleyman Ağa'nın nikâhlarının kıyıldığı yazılıdır. Ancak bu kaydın altında bir şerh yer almaktadır: Bu tarihten bir gün evvel Emine'nin kendi nikâhlısı olduğunu iddia eden Abanoszade Ali Ağa'nın oğlu Ömer Ağa, iddiasını ispat edemediğinden Ortahisar medresesinde ki, hepsi de şehrin ileri gelenlerinden olan Kalcızade Osman Bey, Berberzade Efendi ve eski Trabzon naibi Yusuf Efendi huzurlarında nikâh davasından kendi rızasıyla feragat ettiğini ve bununla ilgili davada bulunduğu dikkate alınmamasını isteyerek talâk-ı selâse eylediğini söylemiştir.²⁶

Çocuk yaşta kıyılan nikâhlarla ilgili dikkat çekici konulardan biri de kızın büyüdükten sonra mehrin artırılması amacıyla evliliğe direnmesidir. Böyle bir dava Of'tan Trabzon'a intikal etmiştir. Of kazasına bağlı İşkoloz köyünden Arapoğlu Ömer bin Hüseyin mahkemede hazır bulundurduğu erkek kardeşinin kızı Rukiye binti Memiş'ten davacı olmuştur. İddiaya göre bundan yedi sene evvel kız 12 yaşında iken velisi olan kardeşi Yahya, Rukiye'yi davacının yine o sırada küçük yaşta bulunan oğlu Hüseyin'e velâyeten 150 kuruş mehr-i müeccel ile nikâhlamıştır. Ancak kız şimdi başkasıyla evlenmek muradındadır. Rukiye bu nikâh iddiasını inkâr etmiştir. Ömer'den iddiasını ispatlayıcı delil istendiğinde Rukiye bahsedilen nikâh akdini kabul etmiş, Ömer de mehr-i müeccel 100 kuruş zam ile 250 kuruşa çıkarmış, mahkeme de çocuk yaşta kıyılan nikâhın geçerli olduğuna karar vermiştir.²⁷ Bu davada çocuklar 12 yaşlarında iken nikâhlandırıldıkları, fakat kız 19 yaşına geldiği halde henüz düğün yapılmadığı görülmektedir.

Küçük yaşta çocukların nikâhları kıyılırken, düğünler yörelerin usullerince 16-18 yaşlarından itibaren ailelerin anlaştıkları bir tarihte gerçekleştirilmekteydi. Yani gerek kızın gerekse erkeğin bir evi çekip çevirebilecek olgunluğa, aile hayatını sürdürebilecek yaşa

²⁵ TŞS, 1965, 21/a (13 Safer 1260 4 Mart 1844).

²⁶ TŞS, 1956, 27/a (16 Zilhicce 1240 1 Ağustos 1825).

²⁷ TŞS, 1959, 80/a (18 Rebiyülevvel 1259 / 18 Nisan 1843).

gelmeleri beklenmekteydi. Gerçi kız tarafının düğünü geciktirip erkek tarafının acele ettiği, ihtilâf yüzünden konunun mahkemeye intikal ettiğine dair örnekler de bulunmaktadır. Meselâ Yomra kazası Hocmeşlus köyünden Molla Halil oğlu Ahmed, aynı köyden Osman bin Hüseyin ile kızı Güllü de hazır olduğu halde davacı olmuştur. Kayıtlara göre Güllü dava tarihinden dört sene önce henüz çocukken Ahmed'e nikâhlanmıştır. Ancak Osman bu nikâh akdini kabullenmekle birlikte kızının yaşının henüz küçük olduğunu, evlilik hayatını sürdüreceği durumda olmadığını ileri sürerek bir-iki sene mühlet istemiştir. Hâkim bilirkişilerin verdikleri bilgiler ışığında, kızın yaşının ve durumunun uygun olduğuna karar vererek mehr-i müccelin teslimini Ahmed'e, düğünün yapılmasını da Güllü'ye ve babasına tembihlemiştir.²⁸ İki ailenin Güllü'nün yaşının küçük mü, büyük mü olduğu noktasında tartışmaya girmesi dikkate alınır, kızın bu sıralarda 17-18 yaşlarında olmadığı ortaya çıkar. Herhalde 14-15 yaşlarında olduğunun düşünülmesi daha tutarlı olmaktadır.

Rizeli Hacı İbrahim kızı Kâfiye talipleri yüzünden mahkeme mahkeme dolaşmak mecburiyetinde kalmıştı. Amcası oğlu Hüseyin onunla evlenmek istemektedir. Ancak Kâfiye İsmail Kaptan'ın oğlu Abdülhamid ile nikâhlanmıştır. Hüseyin, hemen Rize mahkemesinde Abdülhamid aleyhinde dava açar. Davacının talebi kayıtlara şöyle geçmiştir: "Kâfiye ve Hüseyin henüz küçükken kardeş olan babaları Molla Emin ile Hacı İbrahim onların nikâhını kıymışlardır. Geçen sene Kâfiye mahkemeye gelip nikâhı feshettirmek istemiş ise de huzurda olmadığından bu mümkün olamamıştır. Dolayısıyla böyle bir nikâh varken Kâfiye ile Abdülhamid'in evlenmesi mümkün değildir. Bundan dolayı Abdülhamid'in kızı evine götürmesine mani olunsun." Kadı iddiayı davalı tarafa sorar.

Abdülhamid'in vekili konuyu daha farklı şekilde açıklar: "Müteveffa Hacı İbrahim hacca gitmeden önce küçük kızı Kâfiye'yi İsmail Kapudan'ın oğlu Abdülhamid'e nikâh ile verdim, İsmail Kapudan da oğlu için aldım, kabul ettim diyerek daha sonra 300 kuruşluk mehr-i muacceli Hacı İbrahim'e şahitler huzurunda teslim etmiştir. Hacı İbrahim bilahare Hicaz'da vefat etmiştir. Bu tarafta ise Hüseyin geçen sene amcasının nikâhını kabul etmeyerek fesh eyleyip kendi pederinin nikâhını geçerli saymaktadır." Bu iddialar üzerine mahkeme adaletli olduklarını tespit ettiği Osman Çavuş bin Abdullah ile Molla Hüseyin bin Hacı Efendi adlı şahitlerin ifadelerine başvurmuştur. Şahitler, Abdülhamid ile Kâfiye'nin nikâhının İsmail Kapudan'ın evinde kıyıldığını, 300 kuruşun mehr-i muaccel adıyla Trabzon'da Bahçeli Kahvede kendilerinin de buldukları bir mecliste İsmail Kapudan tarafından Hacı İbrahim'e teslim edildiğine şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Neticede kadı Kâfiye'nin Abdülhamid'in nikâhlısı olduğuna 10 Zilhicce 1258 (12 Ocak 1843) tarihinde karar vermiştir.

Rize mahkemesinin bu kararına karşı Hüseyin, vakit kaybetmeden Trabzon mahkemesinde yeni bir dava açmıştır. Mahkemede hem Kâfiye hem de Abdülhamid hazır bulunmuşlardır. Burada Hüseyin iddiasını, Kâfiye ile Abdülhamid ise kendi düşüncelerini ifade ettikten sonra nikâhlı olduklarına dair Rize mahkemesinin karar verdiğini ifade etmişlerdir. Neticede Trabzon mahkemesinde de dinlenen şahitlerin verdikleri bilgiler ışığında, Kâfiye'nin Abdülhamid'in nikâhlısı olduğuna 13 Muharrem 1259 (13 Şubat 1843) tarihinde karar verilmiş ve Hüseyin ise asılsız yere nikâh davasına kalkışmaması konusunda uyarılmıştır.²⁹

Kızların nikâhın varlığına direnmeleri yüzünden erkekler tarafından kadıya şikâyet edildiklerine dair davalar da bulunmaktadır. İlerleyen zamanda geçmişte verilen sözden dönmek isteyen kız veya ailesi, genelde küçük yaşta kıyılan nikâh akdini inkâr ile erkeği ispat mecburiyetine düşürmekteydi. Erkeğin nikâhı ispatlaması halinde kızın bunu kabulü veya

²⁸ TŞS, 1959, 69/a (19 Safer 1259 / 21 Mart 1843).

²⁹ TŞS, 1959, 60/a (13 Muharrem 1259 / 13 Şubat 1843).

boşanmak için teşebbüste bulunması gerekmektedir. Kız tarafının inkârına rağmen şahitlerle ispatlanan böyle nikâhlar bulunmaktadır. Meselâ Rize kazası Malyad köyünden Ahmed bin Hasan vekili olan amcazadesi Ali bin Derviş aracılığıyla mahkemede, Kolası köyünden Fatma bin Hasan'ın kendi nikâhlısı olduğu halde, kız tarafının bunu inkâr ettiğini belirterek davacı olmuştur. Davacı tarafın iddiasına göre bundan 18 sene önce Fatma henüz dört aylıken babası, yine o sırada çocuk olan Ahmed'in babasına "sagîre kızım Fatma'yı sagîr oğlun Ahmed'e helâllik verdim ve sen dahi velâyetin hasebiyle kabul ettin mi?" demiş, o da kabul etmiş. Bu yüzden halen bu akit gereğince Fatma, Ahmed'in nikâhlısıdır. Ancak kız tarafı bu iddiayı şiddetle reddedince hâkim, davacıdan iddiasını ispatlayıcı delil getirmesini istemiştir. Bunun üzerine Kavala köyünden adaletli oldukları söylenen ve mahkemece şahitlikleri makbul görülen Molla Ali bin Hüseyin ile Ali bin Ahmed adlı şahısların şahitliğine başvurulmuştur. Bunların iddiayı doğrulayıcı tarzda şahitlik yapmaları üzerine "merkûme Fatma merkûm Ahmed'in halen menkûha ve ma'kûdesi olduğu"na karar verilmiştir.³⁰

Bu davada ilginç olan hususlardan biri kızın 18 yaşına gelinceye değin küçük yaşta kıyılan nikâhı dava konusu etmemesidir. Kız tarafının bu konudan haberdar olmaması mümkün değil. Anlaşılan odur ki, kızın nikâhlanmasına izin veren babası olduğundan ve babanın veli-yi mücbir olarak onay verdiği bir nikâh akdinin açılacak dava ile feshedilemeyeceğinden dolayı kız tarafı o zamana kadar ses çıkarmamıştır. Ancak düğüne de rıza gösterilmemiş olmalı ki, Ahmed mahkemeye müracaat ederek Fatma'nın nikâhlısı olduğunu tescil ettirmiştir. Şüphesiz bundan sonra iki aile arasında ne yaşandığını bilemiyous. Belki ihtimallerden söz edilebilir: Birinci ihtimal Fatma'nın istemeyerek de olsa muhtemelen o sırada artık hayatta olmayan babası Hasan (Fatma'nın mahkemede babası değil de Ali adlı bir vekil tarafından temsil edilmesi böyle düşündürüyor) tarafından küçüklüğünde kıyılan nikâh gereğince evliliğe razı olmasıdır. İkinci ihtimal araçların devreye girerek tarafların boşanmasıdır. Böyle düşünmemizin sebebi İslâm hukukuna göre küçük çocukların nikâhları için baba veya dede verilen izin verilmiş ise bu evlilikten kurtulmalarının tek yolunun boşanma işlemine başvurmak olmasıdır. Ya kız tarafı erkek tarafını ikna ederek talâk yolu seçilecektir ya da muhâlaa yolu ile taraflar arasındaki nikâh akdine son verilecektir.

Düğün yapmadan boşanmak

İslâm hukukunda eşler arasında ortaya çıkan şiddetli geçimsizlik sebebiyle aile birliğinin devam ettirilmesinin imkânsız olduğu durumlarda boşanma hakkı erkeğe verildiği gibi kadına da verilmiştir. Kadın veya erkek artık evliliğin devam ettirilmesinin her ikisine de zarar verdiğini, hatta ailenin, çocukların sosyal çevrenin bundan zarar gördüğünü dikkate alarak anlaşarak boşanabilirler. Uygulamada çoğunlukla erkeğin boşanma hakkını kullandığı görülmektedir. Boşanma iradesi *talâk* kelimesi kullanılarak veya aynı kökten ve bu anlamı ihtiva edecek bir sözle beyan edilmekteydi. Böyle bir söz sarf eden kocanın evlilik birliğini kesinlikle sona erdirmek niyetinde ve kararında olduğu kabul edilmiştir. Mahkemeler, *talâk* kelimesinin değil de, "boş ol", "seni boşadım" gibi sözler kullanıldığında talâk-ı rîc' yani dönülebilir boşanmanın gerçekleştiğine, dolayısıyla aile birliğinin yeni bir nikâh gerekmeksizin devam etmekte olduğuna karar vermişlerdir.³¹

³⁰ TŞS, 1955, 37/b (21 Şaban 1238 / 3 Mayıs 1823).

³¹ 13 Eylül 1618 tarihinde Ayntab Şer'îye Sicilinde yer alan bir kayda göre İbn-i Eyyüb Mahallesi'nden Refiye, kocası Mehmed'in kendisini boşadığı halde yeniden evlenmek istediğini belirterek mahkemeden karar verilmesini talep etmiştir. Mehmed, "akd-ü talâk zikr etmedim" diye yemin ettiği gibi "zîkr-i talâk, akd ü talâk zikretmedükçe talâk-ı ric'i olur" yolunda bir fetvayı mahkemeye sunmuştur. Mahkeme tarafların nikâhlarını tekrar kıymıştır. Koçak, Zülfiye, "Ayntab Şehrinde Aile Birliğinin Sona Erme Süreci (1600–1650)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2011), s.422. Aynı şekilde 5 Ağustos 1650 tarihli yine Ayntab Şer'îye sicilinde yer alan bir kayda göre; Çukur Mahallesi'nden Seyyid Ömer, karısı Döndü'ye "Hanefî ve Şafiden benden boş ol" dediğini,

Talâk-ı selâse uygulamasının küçük yaşta nikâhları kıyılan çocukların davalarında da bir şekilde söz konusu edildiğini kayıtlardan tespit etmekteyiz. Örnek verelim: Küçük köyünden Halil oğlu Ali mahkemeye müracaat ederek Dayılı köyünden Mehmed bin Hatipoğlu Hüseyin'den davacı olmuştur. Alime binti Halil de mahkemede hazır olduğu halde davacı şu iddiada bulunmuştur: "Alime 1243 (1827-1828) tarihinde doğduktan bir hafta sonra babası Halil ile annem Esmâ binti Ahmed anlaşarak bana nikâhlanmışlardır. Ancak Mehmed haksız yere 'Alime benim nikâhlımdır' diye müdahale etmektedir." Alime de Ali'yi tasdik etmiştir. Mehmed ise cevabında; "Alime 1242 (1826-1827) tarihinde iki yaşında olduğu sırada babası öldüğünden amcası İbrahim'in velâyetiyle, babam kendisini bana nikâhlamıştır. Alime bulûğa erdikten sonra bu akdi kabul etmiştir." Ancak Ali ile Alime bu iddiayı kesin şekilde reddedince mahkeme Mehmed'den delil istemiştir. Bu aşamada aracılar devreye girerek Mehmed'in davasından feragat etmesini sağlamışlardır. Mehmed, "Merkûme nikâhlım ise de hul' ve tatlık eyledim" diyerek davadan el çekmiştir. Mahkeme de kendisinin bu doğrultuda iddiası olduğu takdirde iltifat edilmeyeceğini kayda geçirmiştir.³²

Bu davada ifadelerdeki çelişki dikkat çekicidir: Ali kızın babasının 1243'te hayatta olduğunu iddia ederken, Mehmed 1242'de ölmüş olduğunu ileri sürmektedir. Burada Mehmed gerçekte olmayan bir nikâh iddiasında mıdır, yoksa var olan bir nikâha rağmen kendisiyle evlenmek istemeyen bir kız ile yuva kurmaktan mı vazgeçmektedir? Bu sorunun cevabını sicil kaydından anlamak mümkün değildir. Diğer taraftan şayet Alime onun nikâhlısı değilse, nasıl olur da boşadığını söyler. Zira gerçekten bir nikâh olsaydı ve koca tarafından talâk yapılsaydı kadına ödemesi gereken bazı malî mükellefiyetlerden de bahsedilmesi gerekirdi. Böyle bir durum söz konusu olmadığına göre muhtemelen Mehmed, gururunu kurtarmak ve hakkında Alime tarafından tercih edilmeyen kişi durumuna düşmemek için, kendisinin onu boşadığını beyan etmeyi tercih etmiştir.

Elimizde henüz bulûğa ermemiş bir kız çocuğunun boşanması ile ilgili bir dikkat çekici kayıt bulunmaktadır. Buna göre Hamide adlı küçük kızın velisi olan Valide Sultan binti Mehmed adlı kadın, küçük kızla nikâhlı olan ama aralarında gerçek anlamda karı-koca münasebeti bulunmayan Halim Ağa bin Kethüdazade Ali Ağa ile boşanmasını talep etmektedir. O, "Hamide'nin kocasının zimmetinde olan 3.500 kuruş mehr-i müeccelin yarısı olan 1.750 kuruşu kendi malımdan ben kıza vereceğim" demiştir. Halim Ağa'nın da bunu kabul etmesi ile muhâlaa (hul') yoluyla boşanma gerçekleşmiştir.³³

Bu örnekte Hamide velisi tarafından temsil edildiğine göre yaşı henüz küçüktür. Bu durumda bulûğa ermesi beklenip sonrasında nikâhın feshini isteyebilirdi. Ancak annesinin dava açmasının sebebi nikâh ya baba veya dede tarafından verilen izin ile kıyılmış olmalıdır ki, zaten bu durumda fesih davası açılmamaktadır, ya da bulûğ zamanına değin kızının bir şekilde bağlı olmasını istemediğinden anlaşmalı boşanma yolunu tercih etmiştir. Burada mehr-i müeccelin yarısından söz edilmesinin sebebi, nikâh kıyılmakla birlikte şayet zıfâf öncesinde eşlerin ayrılması söz konusu olursa, erkeğin kadına mehr-i müeccelin yarısını ödemekle mükellef olmasındandır.

fakat "talâk" demediğini belirterek yeniden karısına dömek istediğini belirtmiş, Döndü'nün mahkemede "benden boş ol dedi talâk zikretmedi" diye ifade vermesi üzerine Ömer'in talebi uygun bulunmuştu. Kıvrım, *Agm*, s.376. Mart 1583 tarihli kayıтта Hoca Sinan oğlu Mehmed, karısı Abdullah kızı Cihan'ı talak-ı selâse ile boşamadığına dair mahkemede yemin etmiş ve hâkim tarafından aynı kadımla nikâh akdetmesine izin verilmiştir. Esra Yakut, "Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.I, S.1, Ocak 2015, s.12.

³² TŞS, 1959, 2/b (11 Cemaziyelahir 1259 / 9 Temmuz 1843).

³³ TŞS, 1965, 17/b (23 Muharrem 1260 / 13 Muharrem 1844)).

Hamide'nin annesinin *muhâlaa* yoluna başvurmasının sebebi erkek tarafını razı etmek olmalıdır. Zira *muhâlaa* veya *hul'* denilen bu boşanma türünde, kadın belirli bir mal, çoğunlukla alacaklı olduğu mehir karşılığında kocasından kendisini boşamasını ister. Kocasını bu teklifi kabul eder, böylelikle boşanma gerçekleşmiş olur. Burada ayrılma talebi kadından geldiği için, kadın boşanma ile kocanın yükleneyeceği büyük maddi külfetten onu kurtarmayı teklif etmekte ve bu yolla kocasını külfetsiz bir boşanmaya razı etmektedir. Verdiğimiz örnekten de anlaşılacağı üzere "anlaşmalı boşanma" söz konusudur.³⁴

Bir başka mahkeme kaydında Yomra'nın Varvara köyünden Hasan bin İsmail, mahkemeye müracaat ederek Fatma binti Mehmed'den davacı olmuştur. İddiaya göre bundan on iki sene önce kendileri, erkeğin babası İsmail ile kızın annesi Ayşe'nin velayetleriyle, şahitler huzurunda nikâhlanmışlardır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla kız tarafı bundan dolayı pişmanlık duyunca Hasan nikâhlısı olan Fatma'yı kadıya şikâyet etmiştir. Fatma inkârını mahkemede de sürdürünce kadı, davacı Hasan'dan iddiasını ispatlayıcı delil istemiştir. Bunun üzerine Fatma'nın mehr-i müeccelden feragat etmesi üzerine *hul'*a karar verilmiş, taraflar mahkeme huzurunda birbirlerinden aldıkları eşyaları iade ederek evlilik işlemine son vermişlerdir. Karara dair bir belge Fatma'ya teslim edilmiştir.³⁵ Görüldüğü üzere aslında bir nikâh mevcuttu, üstelik kızın velisi annesi olduğuna göre bulûğa erdiği sırada bu nikâhı feshettirme hakkı vardı. Fakat anlaşıldığına göre Fatma'nın o sıralarda nikâhtan vazgeçme düşüncesi bulunmamaktaydı. Bu daha sonra ortaya çıkan bir düşüncedir. Kız tarafı pişman olduğundan önce nikâhı inkâr etmiş, ispatlanacağını görünce de kabul ederek anlaşmalı boşanma yoluna gitmiştir. Zaten hediyeleşmenin varlığı, dava tarihine kadar akrabalık ilişkilerinin devam ettirildiğini göstermektedir.

Karar: Bulûğdan sonra görüşülsün

Öte yandan mahkeme ihtilaflı durumlarda sağlıklı karar veremeyeceğini anladığında kararını çocukların bulûğ çağı sonrasına erteleyebilmekteydi. Buna dair alınan bir kararı örnek verebiliriz: Sürmene kazası ağalarından Alaybeyzadeler Süleyman Ağa ve Mehmed Ağa mahkemede hazır oldukları halde, yine Sürmene ağalarından Genç Ali Ağa'nın vekili olan babası Keleş Ağa bin Hasan adlı kimse şöyle demiştir: "Müvekkilim olan oğlumun sagîr oğlu olan İzzet ile kızım Hatun'dan doğma ve adı geçenlerin emmizadeleri müteveffa İsmail Ağa bin Keleş Ağa'nın sagîre kızı Hatice doğduğu gün adı geçen Mehmed Ağa'nın izniyle akd-i nikâh ettim ve bu nikâhın akd olunduğuna hükm olunmasını talep ederim." Mahkeme iddiayı Mehmed Ağa'ya sorduğunda bu şahıs belirtilen nikâh akdini inkâr etmiş ve "Hatice'yi belirtilen vakitten önce o gün sabahleyin sagîr oğlum Mustafa'ya, biraderim Süleyman Ağa ve benim velâyetimle akd eyledik" demiştir. Bunun üzerine taraflardan delil istenmiştir. Ancak her iki taraf da bölgenin güçlü aileleri olduklarından, yalancı veya değil, pek çok şahit göstermişlerdir. Dolayısıyla davanın sağlıklı biçimde karara bağlanması engellenmiştir. Neticede kadı, Mustafa, İzzet ve Hatice'nin "henüz süt emmekte olduklarını, hangisinin nikâhının şer'an caiz olduğuna karar verilirse verilsin, bulûğ sonrasında nikâhı feshedip dilediğiyle evlenmeleri söz konusu olduğundan davalarının adı geçen çocukların bulûğlarına kadar ertelenmesine karar vermiştir.³⁶

³⁴ Muhâlaa yoluyla Osmanlı toplumundaki uygulamasına dair meselâ bkz. Madeline C. Zilfi, "Geçinemiyoruz: "18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.251-283; İzzet Sak, Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhala'a (18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, Konya 2004, s. 91-140.

³⁵ TŞS, 1947, 17/b (29 Recep 1212 / 17 Ocak 1798).

³⁶ TŞS, 1968, 28/a (19 Safer 1258 / 1 Nisan 1842).

Küçük yaştaki çocuklarla ilgili nikâh davalarının bazılarında miras malına sahip çıkma kaygısının etkili olduğu görülmektedir. Özellikle kız çocuğunu oğluna nikâhlayan ailelerin bunu bahane ederek gelin adaylarına babalarından intikal eden mirası yönetmek istediklerini, kızın ailesinin ise buna direndiğini görmekteyiz. Elimizde bulunan böyle bir davada İbrahim ve erkek kardeşi Mehmed bin Mustafa, kız kardeşleri tahminen on bir yaşındaki Cemile adlı sagîre de hazır olduğu halde İsmail aleyhinde davacı olmuşlardır. “Kız kardeşimiz sagîre, merkumun sagîr oğlu Pir Ağa’nın menkûhasıdır diye fuzuli merkumeye babasından intikal eden miras malını zapt etmek iddiasında müdahaleden geri kalmıyor.” diye gereğinin yapılması için mahkemeye başvurmuşlardır. İsmail cevabında: “Merkumeyi sagîr oğluma akd eyledim ise de şimdi inkârları ve tarafların sagîr hallerine mebni tarafların bulûğunda murafaa olsunlar” diyerek davadan çekildiğini açıklamıştır. Mahkeme bu hususta herhangi bir karara varmadan meseleyi kaydetmekle yetinmiştir.³⁷

Sonuç

Yapılan bu çalışmanın ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri, genel olarak Osmanlı toplumunda kadınların haklarını arama konusunda geri planda kaldıkları konusundaki yargının hiç de doğru olmadığıdır. İster davacı isterse davalı olsun, bütün Osmanlı memleketlerinde olduğu gibi, Trabzon’da da kadınların haklarını savunmak için hukukun kendilerine tanıdığı bütün imkânlardan yararlanmak için ellerinden geleni yaptıklarını söylemek mümkündür. Üstelik verdiğimiz örneklerde dava açanların küçük kız çocukları olduğu görülmektedir. Şüphesiz küçük yaştaki çocukların akıl hocaları aile büyükleri, komşular veya köyün ileri gelen kişileridir. Kızlar, haklarını bizzat, vekilsiz savundukları gibi, İslâm muhakeme usulünün verdiği ruhsata uygun olarak veli veya vekili marifetiyle de bunu yapabilmekteydiler. Her ne kadar bizim araştırmamızda daha çok evlenme, boşanma gibi aile hukuku ile ilgili kararlara yer verildiyse de kızların / kadınların her alanda haklarını elde edebilmek için mahkemeleri rahatlıkla kullandıklarını söyleyebiliriz. Bir diğer sonuç ise bizzat Osmanlı hukuk sisteminin kendine özgü yapısı gereğince, günümüzdeki yargı mekanizmalarından bazı yönleriyle farklılık göstermekle birlikte, kişinin mahkemede hakkını savunurken cinsiyetinden kaynaklanan bir ayrımcılığı yaşamamış olmasıdır. Dava konusu ne olursa olsun kadınlar davacı veya davacı olduklarında Osmanlı mahkemelerinde bizzat veya vekilleri marifetiyle kendilerini savunabilecekleri bir statüye sahip idiler. Bu çalışmada aile hukukunun bir yönü ele alınmış ise de kadınların miras, mülk alım-satımı gibi veya diğer hususlarda da oldukça aktif biçimde yargı yoluna müracaat ettikleri görülmektedir.

³⁷ TŞS, 1968, 11/b (25 Cemaziyelahir 1258 / 3 Ağustos 1842).

Kaynaklar

Şer'îye Sicilleri

Trabzon Şer'îye Sicilleri, 1945-1952, 1954-1960, 1962-1963, 1965-1968, 1970, 1972, 1973, 1975.

Giresun Şer'îye Sicili, 1417 (Trabzon'a ait bir sicil olup her nasılsa Giresun sicili olarak kayıtlara geçmiştir.)

Kitap ve makaleler

ACAR, H. İbrahim, "İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi", *Dinî Araştırmalar*, C.6, S.16, Mayıs-Ağustos 2033, s.125-140.

AKYILMAZ, Gül; "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara 2002, s.365-374.

AKYÜZ, Jülide, "Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6, Bahar 2007, s.75-91.

Ansiklopedik İslâm Fıkhı – Fetâvâyi Hindiyîye, Ter.: Mustafa Efe, Haz.: İsmail Karakaya, Akçağ Yayınları, C.2, Ankara 1988.

APAYDIN, H. Yunus, "Velâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul 2013, s.15-19.

AYDIN, Mehmet Akif, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları*, S.3, 1982, s. 1-12.

BARDAKOĞLU, Ali, "Bulûğ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 1992, s.413-414.

BARDAKOĞLU, Ali, "Hidâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul 1998, s.467-471.

BİLMEN, Ömer Nasuhi *Hukukî İslâmîye ve İstılahatı Fıkhîyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, C.2, İstanbul 1988.

Fetvaların Özü – Hülâsat-ül Ecvibe, Haz. Nevzat Altun - M. Sadık Aydın, Elif Matbaacılık, Ankara 1976.

IMBER, Colin, *Şeriattan Kanuna – Ebussuud ve Osmanlı'da İslâmî Hukuk*, Çev. Murteza Bedir, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004,

KIVRIM, İsmail, "17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrîk)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.1, Ocak 2011, s.371-400.

KOÇAK, Zülfiye, "Ayntab Şehrinde Aile Birliğinin Sona Erme Süreci (1600–1650)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.1, Ocak 2011, s.417-435.

Mehmed Zihni, *Nimet-i İslâm, Münakehat ve Mufarakat*, Ergin Kitabevi, İstanbul 1957.

PEIRCE, Leslie, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntâb Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, (çev. Ülkün Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

- SAK, İzzet- Alaattin Aköz, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâlaa (18.Yüzyıl Konya Şer’iyye Sicillerine Göre)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.15, 2004, s.91-140.
- SAYDAM, Abdullah, “Trabzon’da Gayri Resmî Nikâhın Doğurduğu Problemler ve Boşanma Davaları (1830-1844)”, *Osmanlı Araştırmaları*, S.20, 2000, s.329-353.
- <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>
- YAKUT, Esra, “Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.I, S.1, Ocak 2015, s.1-23.
- ZARINEBAF-SHAHR, Fariba, “Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.251-283.
- ZE’EVI, Dror, *Kudüs, 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, Çev. Serpil Çağlayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- ZILFI, Madeline C., "Geçinemiyoruz: "18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.251-283.